

ПАВЛО ЖИТЕЦЬКИЙ – УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-МОВОЗНАВЕЦЬ, ПРОСВІТИТЕЛЬ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

У статті розглядається внесок українського вченого-мовознавця, громадського діяча, педагога в історію освіти та педагогічної думки України. Автор висвітлює основні питання, які стосуються значної наукової, освітньо-культурної та громадської діяльності Павла Житецького.

Ключові слова: наукова діяльність, культурно-просвітницька діяльність, вчений-мовознавець.

Науковий інтерес до просвітницької та громадської діяльності виник із самого початку її реалізації (друга половина XIX століття). Педагоги та громадські діячі того часу, будучи у своїй більшості й активними учасниками культурно-просвітницької роботи, збирали та описували досвід діяльності у сфері просвіти як окремих діячів так і організацій загалом.

У наш час проблема культурно-просвітницької та громадської діяльності діячів науки та освіти України висвітлена досить обширно. Сьогодні з'явилася реальна можливість для перегляду та нового прочитання традиційної проблематики, об'єктивного незаангажованого висвітлення подій і фактів, недосліджених у минулому. У контексті глобалізаційних, інтеграційних та мультикультурних перетворень виникає потреба шукати нові джерела формування свідомості, морально-духовної культури українського народу, звертаючись до світових та національних надбань. Але вивчення культурно-просвітницької діяльності на теренах України неможливе без аналізу ролі інтелігенції в цьому процесі.

У цьому контексті велику наукову та пізнавальну цінність для педагогічної науки має вивчення просвітницької, науково-педагогічної діяльності та світоглядних поглядів Павла Житецького.

Після проголошення незалежності України постать П. Житецького привернула увагу дослідників та науковців різних галузей. Зокрема, його

громадській, педагогічній та науковій діяльності присвячено праці Н. Побірченко [14]; здобутки в галузі філології висвітлено у працях О. Бріциної [2], М. Грищика [3], В. Перетца [12]; громадська діяльність педагога знайшла відображення у працях істориків В. Плачинди [13], А. Катренка [7], В. Сарбея [15], О. Казакевич [6] та ін.

Павла Житецького відносять до культурно-історичної школи в літературознавстві, яка виникла в європейській науці середини XIX ст. Представники цієї школи вважали, що літературні твори, як і будь-які інші твори мистецтва, виражають суспільну психологію народу в певний історичний момент [8, 171–175].

Дебют П. Житецького, як ученого європейського рівня відбувся у 1874 р. на III Археологічному з'їзді у Києві, де він виступив з дослідженням присвяченим історії створення та мовним особливостям Пересопницького Євангелія. У цій праці національна реліквія України була вперше введена до наукового обігу.

Педагогічна діяльність П. Житецького розпочалась після закінчення історико-філологічного факультету Київського університету (1864). У 1865 році його направляють до Кам'янець-Подільської гімназії на посаду вчителя російської літератури, на якій він працює до 1868 року і повертається знову у Київ. Тут у 1875 році в «Університетських вістях» виходить його магістерська дисертація на тему: «Нариси звукової історії малоруського нарiччя», яка у 1876 році вийшла окремою книжкою. За свою працю П. Житецький отримав премію імені Уварова Російської академії наук. У 1880 році «неблагонадійний» П. Житецький був змушений залишити Київ і від'їздити до Петербурга [13]. Там, у 1881 році, він отримує звання приват-доцента та починає читати лекції з історії мови на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету.

У 1882 році у П. Житецького з'являється можливість повернутися до Києва, де він продовжує викладати спочатку у Київському кадетському корпусі,

а після дозволу генерал-губернатора О. Дрентельна і у Колегії Павла Галагана. У цьому ж році у жовтні на сторінках журналу «Київська старина» виходить праця П. Житецького та Г. Галагана «Малорусский вертеп Г. Галагана, с предисловием П. Житецкого». У 1890 році ученого-педагога було нагороджено другою премією імені Уварова Академії наук за наукову працю «Нарис літературної історії малоруського наріччя в XVII ст.». У 1893 році раптова хвороба (інсульт, а внаслідок нього – параліч правої сторони) змушує залишити викладацьку діяльність. Але важка хвороба не зламала П. Житецького. Він навчається писати лівою рукою і продовжує займатися науковими дослідженнями.

Відомий П. Житецький своїми багатьма науковими працями та підручниками. Серед них: «Теория сочинения с хрестоматией» (1895), «Теория поэзии» (1898) та «Очерки по истории поэзии» (1898) та ін., які витримали близько десяти видань, а за два останні у 1902 році учений отримав премію Петра Великого [13]. Один із учнів П. Житецького академік А. Кримський у своєму листі до Б. Грінченка схвально відзивається про підручники свого наставника та радить останньому звернути на них увагу: «Між іншим можу Вам порадити, щоб Ви придбали собі дві найновіші книжки Житецького: «Теория поэзии» і «Очерки из истории поэзии». Як переглядів я ці дві книжки, то бачу, що нічого такого в рос. літературі не було. Вчивсь я колись у Житецького... та от тепер, познайомившись з його згаданими двома книжками, бачу, що він багато попрацював наново. Думається мені, що для естетичного виховання книжки Житецького дорогоцінні, бо в двох томах гуртують те, для чого треба прочитати безліч книжок» [9, 324].

Так, у 1898 році за свої фундаментальні праці П. Житецького було обрано членом-кореспондентом Російської академії наук. А 30 травня 1908 року рада Київського університету присвоює П. Житецькому вчений ступінь доктора російської словесності [12, 3–38; 13].

Педагогічний досвід П. Житецький здобував будучи ще студентом. Павло

Гнатович мав велику педагогічну практику. Незважаючи на становище у якому перебували тодішні університетські студенти [17]. П. Житецький узяв активну участь в українському суспільно-політичному житті. Велику роль Павло Гнатович відіграв під час створення у Києві недільних шкіл.

Система народних недільних шкіл поширювалася в Україні, як і по всій території Російській імперії, з кінця 50-х років XIX ст. За підрахунками дослідника недільних шкіл Г. Житецького до середини 1862 р. у Російській імперії недільні школи існували в 90 містах, в Україні їх кількість сягала близько 110 [1, 31–40]. Метою створення шкіл було прагнення надати елементарну освіту якомога більшій кількості місцевого населення.

Крім недільних шкіл, Павло Гнатович працював викладачем на вчительських курсах, які відкрилися у 1862 р. Тут готували вчителів для сільських шкіл. Молодий учитель викладав цікаву науку – «методику об'яснительного чтения». Він розумів, що таке «чтение» в народній школі можливе було за двох умов: «щоб воно велось несуперечно народному світогляду», «щоб велось на народній мові». Тому на заняттях із майбутніми вчителями П.Житецький розмовляв українською мовою, розповідав про історію українського народу, про народний світогляд. Студентом Павло Гнатович був репетитором Павла Галагана, сина відомого українського діяча Г. Галагана.

Павло Гнатович не обмежувався лише викладацькою діяльністю. Коло його інтересів значно ширше. Разом зі своїми молодими колегами він організував читання публічних лекцій, відкрив громадську бібліотеку і сам виступав як лектор. За короткий час Павло Гнатович набув слави борця за справедливість. Він гостро виступав проти фізичного покарання учнів і приниження їхньої гідності. На цьому ґрунті стався конфлікт між учителями і керівництвом гімназії [14].

П. Житецький був одним з ініціаторів та організаторів створення семирічної школи з українською формою навчання, про що згодом писав: «Правда, нічого не вийшло путнього з сеї школи, бо скоро розвіялася вона в

смути життя російського, як незабаром розвіялися і ми всі, що складали товариство» [5, 142–145].

Майже двадцять років, з 1874 по 1893 рр., Павло Гнатович працював викладачем російської мови та словесності у Колегії Павла Галагана. Про роль П. Житецького в житті Колегії згадував В. Науменко: «...имя П. Житецкого, связано с коллегией крепкими узами. Начать с того, что он был домашним преподавателем предмета словесности тому самому Павлусю Галагану, имени которого посвящена потом коллегия; затем, он принимал близкое участие в выработке устава коллегии; наконец он преподавал в коллегии предмет словесности с 1874 года...» [11, 418–433]. Учень Колегії Павла Галагана А. Степович продовжив його думку: «Житецький здорово піддержав і навіть підкріпив той дух любові до науки і її поважання, який міцно насадив у Колегії сам її основач» [16, 12–15]. Високий інтелект, широка ерудиція, педагогічний такт, велика енергійність, надзвичайна працездатність дуже швидко вирізнили молодого педагога серед колег.

П. Житецький був талановитим й авторитетним педагогом. Він відіграв не останню роль у формуванні та становленні світоглядних позицій колегіатів. Його поважали, ним захоплювалися вихованці. Дружні відносини зі своїми учнями учитель-наставник продовжував підтримувати і після їхнього закінчення Колегії Павла Галагана. У листі до свого вчителя філолог А. Кримський пише: «Дорогий учителю! Ви віри не поймете, який я був зворушений та як я зрадив, здобувши звістку про Вашу прихильність до мене та про Вашу пам'ять! Ви питаєтесь, чи хочу я працювати на тім самім полі, що й Ви! Авжеж, авжеж так, і тисячу разів так!». У листі-відповіді до П. Житецького від 16 лютого 1895 року він продовжує схвальні відгуки, називаючи П. Житецького «духовним батьком»: «Ні, не в учеників своїх розпитуйте про Ваш учебник, а в сторонніх людей, бо ученики Ваші завше пам'ятатимуть, що Ви – їхній духовний батько, що Ви їх понавчали думати» [9, 159].

Павло Гнатович мав великий вплив на своїх учнів, на вибір їх життєвого

шляху і багатом із них прищепив любов до філології, сформував та розвинув здібності до наукової роботи. Вихованець Колегії, академік О. Малиновський називає П. Житецького «одним із найулюбленіших викладачів» [10, 92]. Згадуючи шкільні роки у Колегії Павла Галагана А. Кримський у листі до О. Огоновського пише: «Щасливий я був і в тім згляді, що вчителем словесності був у колегії Павло Гнатович Житецький – людина, що її вплив я й досі на собі відчуваю» [9, 115]. А в листі до П. Житецького він зізнається у пошані до нього: «Я завжди раз у раз згадував за Вас, мого незабутнього вчителя. Адже мої громадські пересвідчення й ідеали повиростали з тих гадок, які Ви мені прищепили, коли я був школярем» [9, 115].

Стиль викладання П. Г. Житецького вимагав від учнів зацікавленості і досить високого рівня інтелектуального розвитку. Залишаючись в душі науковцем, у більшій мірі ніж педагогом, він не завжди міг знайти спільну мову з усією юнацькою аудиторією. Колишній учень Павла Гнатовича згадував, що надзвичайно майстерні лекції П. Житецького, водночас вимагали неабиякої підготовки знань і тому залишалися незрозумілими частині вихованців. «Зрадити своїм смакам, піти на зустріч нашим побажанням він не міг, і більшість не розуміло його, хоча все таки отримувала від нього багато. Проте ті, в кому він пробуджував пристрасть до історичних досліджень, майже уже на шкільній лавці віддавалися серйозним історико-літературним і філологічним заняттям» [6].

Як педагога П. Житецького характеризували такі риси, як вимогливість, прагнення працювати лише зі здібними і підготовленими учнями старших класів. Учений ретельно готувався до своїх уроків і проводив їх на високому науковому рівні. Він глибоко вплинув на деяких зі своїх учнів, зокрема на А. Кримського, М. Маяковського, Н. Котляревського, О. Ігнат'єва та ін. [6, 142–145].

Отже, Павло Гнатович як активний діяч просвітництва та один із визнаних лідерів українського національного руху другої половини ХІХ

століття залишив помітний слід в історії української науки та шкільництва. Його світогляд та громадянська позиція почали формуватися під час навчання в Київській духовній академії та на історико-філологічному факультеті Університету Св. Володимира. Будучи студентом університету, П. Житецький долучився до створення Київської громади і в подальшому брав активну участь в просвітницьких та культурно-мистецьких акціях товариства. Громадська діяльність Павла Гнатовича проявлялася переважно у науково-просвітницькій роботі, спрямованій на збереження й популяризацію української культури, стала важливою віхою на культурницько-політичному етапі національного відродження України. Донині світоглядні погляди Павла Житецького є об'єктом вивчення філологів, істориків та педагогів. Дослідження його діяльності робить вагомий внесок у кожен з перерахованих наук.

Список використаних джерел

1. Білан В. Т. Мережа недільних шкіл на Україні (1859–1862 рр.) / Білан В. Т. // Архіви України. – 1966. – № 5(79). – С. 31–40.
2. Бріцина О. І. Питання українського мовознавства в працях П. Г. Житецького : Дис. ... канд.. філол. наук. – К., 1958. – 281 с.
3. Грицик М. Павло Житецький у зв'язках із західноукраїнськими філологами // IV Міжнародний конгрес українців, Одеса 26–29 серпня 1999. – Кн. 1. – К., 2000. – С. 334–342.
4. Казакевич О. Павло Житецький. Життя та діяльність. – К. : Фітосоціоцентр, 2008. – 204с.
5. Казакевич О. Педагогічно-наукова та громадська діяльність П. Г. Житецького : Дис. ... канд.. іст. наук. – К., 2005. – 221 с.
6. Казакевич О. М. Громадська діяльність П. Г. Житецького на початку 60-х років XIX ст. // Наукові записки. – 2001. – Том 19. – С. 142–145.
7. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст. : [Навчальний посібник] / Катренко А. М. – Частина II. : 60–90-ті роки XIX ст. – К., 1999. –

189 с.

8. Кирилюк Є. Життя є змістом прекрасного / Кирилюк Є. // Вітчизна. – 1967. – № 4. – С. 171–175.

9. Кримський А. Ю. Твори : В 5 т. – Т. 5. – К., 1973. – 548 с., с. 115.

10. Малиновський О. З щоденників // Вісник АН України. – 1993. – № 10. – С. 92.

11. Науменко В. П. Коллегія Павла Галагана в Києві / Науменко В. П. // Київська старина. – 1896. – № 12. – С. 418–433.

12. Перетц В. Павло Житецький : До ювілею 45-літньої наукової діяльності / В. Перетц // Записки Українського наукового товариства в Києві. – 1908. – Кн. 2. – С. 3–38.

13. Плачинда В. П. Павло Гнатович Житецький / В. Плачинда. – К. : Наукова думка, 1987. – 208 с.

14. Побірченко Н. С. Павло Житецький – український вчений, педагог, громадський діяч / Н. Побірченко. – К. : Пед. думка, 1997. – 36 с.

15. Сарбей В. Г. Етапи формування української національної самосвідомості (кінець XVIII – початок XX ст.) / Сарбей В. Г. // Український історичний журнал. – 1993. – № 7–8. – С. 3–16.

16. Степович А. Из первых лет жизни Коллегии Павла Галагана // Ежегодник коллегии Павла Галагана с 1 октября 1900 по 1 октября 1901.- Год 6-й. – К., 1901. – С. 12–115.

17. Стоян Т. А. Студентство університетів підросійської України в другій половині XIX ст. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 28 с.

The article considers the contribution of the Ukrainian linguists, social activist, teacher in history education and pedagogical thought in Ukraine. The author examines the main issues relating to significant scientific, educational, cultural and social activities Zhytetsky Paul.

Key words: scientific research, cultural and educational activities, scholar-linguist.